

Samlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 90 1969

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ.

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Tideström, Gunnar Brandell

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Hällbyg. 34 c, 752 28 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala 1970

ambitionen att skriva en vetenskaplig avhandling inom ett ur litteraturhistorisk synvinkel föga bearbetat område — den svenska barnboken, ett fält som hittills inom forskningen fr. a. appellerat till pedagogerna och tack vare bl. a. Göte Klingbergs undersökningar nu i stora drag kartlagts. Margot Nilson redovisar olika typer av såväl tryckt som otryckt material, från statistiska tabeller och avhandlingar till herdaminen, från skrifter om djurskydd till personliga brev och hushållsböcker(!), det sista självfallet som led i biografien över Laura Fitinghoff. Verket innehåller såväl sammanfattning på svenska som engelsk »summary».

Ett övertygande resultat blir — inte oväntat — att boken om *Barnen*, som utkom 1907 men vars händelser utspelas fyrtio år tidigare, på idéplanet i de flesta avseenden mycket väl överensstämmer med den officiella synen i t. ex. riksdagsbetänkanden och Folkskolans barntidning (bland vars medarbetare man för övrigt finner Laura Fitinghoff) med gudsfruktan, fosterlandskärlek, nykterhet och djurskydd som de stora målen. Margot Nilsons syfte med sin undersökning är att visa, hur »ekonomiska och sociala förhållanden, etiska och religiösa attityder, intressen för natur och kultur och så vidare speglar sig i Laura Fitinghoffs bästa barnbok» (s. 164) och dessutom har hon i görlig mån sökt tillämpa bl. a. de kriterier professor Anna Krüger ställt upp för en kritisk granskning av en barnbok, vilket bl. a. innebär litterär analys av motiv, tematik, uppbyggnad, berättelseform, allmängiltighet, symboler och sanninghalt.

I undersökningens mest omfattande partier bearbetar författaren energiskt vad hon kallar Laura Fitinghoffs »sociala fält», dvs. den del av det samlade tidsinnehållet den sistnämnda mottog under sitt liv. Gränserna mellan 1867 (bokens innehåll) och 1907 (nedskrivningstillfället) utsuddas på detta sätt ofta, vilket *kan* irritera en historiskt inriktad läsare, som emellertid kompenseras av en uppsjö med intressanta notiser från det »sociala fältet», vilka notiser oftast — men ej alltid — har relevans för boken om *Barnen*.

En tyngdpunkt i analysen ligger på den sociala bakgrunden, då självfallet med speciell hänsyn till Ångermanland. Frågor kring nödår, socialvård, nykterhetsvård, emigration och fosterlandskärlek utredes — ibland något omständligt — och Margot Nilson visar klart, att Laura Fitinghoff intar en i samtiden ovanlig hållning i fråga om fosterhemstanken genom att framhålla, att det är barnen och ej fosterföräldrarna som i första hand är givande part. Än mer fruktbara för analysen av boken *Barnen* är de utmärkta avsnitt i kapitlet Hem-

bygds- och folklivsskildring som behandlar Laura Fitinghoffs relationer till Hazelius, folklore, hemslöjd och dylikt och vari nyanserat skildras t. ex. jugend-inslag i den undersökta barnboken. Många intressanta perspektiv anlägges även i kapitlet om den religiösa bakgrunden, som förutom psalm och sång omfattar bl. a. motiviska utblickar kring änglavakt och teosofiska inslag i Laura Fitinghoffs författarskap.

I analysen av verkets litterära utformning ligger tyngdpunkten på personkaraktäristiken, kompositionen (t. ex. pikareskmotivet) och stilen. Speciellt övertygande förefaller mig avsnitten om rytm, dialog och enstaka komparativa partier, t. ex. det om referenscentra i boken om *Barnen* och boken om Lajla (Friis' »Fra Finnmarken»). När det gäller litteraturhistoria skulle nog många läsare vilja få veta mera. Visst står det en hel del om proletärbarn i tidigare (och även senare) vuxen- och barnlitteratur — t. ex. Dickens och Malot nämnes — men i vilka avseenden innebär boken om *Barnen* en pionjärsats? I t. ex. Olof Fryxells »Snöfästningen» (1830) leker bondsöner ogenerat med adelspojkar och Lennings förljugna »Pojkarne» saknar väl ej motiviskt intresse.

Vem skrev egentligen Laura Fitinghoff för? I företalet framhåller hon, att hon vill nå även »småstugornas barn», och blott två år efter hennes död utkom boken i »gottköpsupplaga» om 40 000 ex. Men är inte värderingarna utpräglat borgerliga och — som vanligt — exponenter för den härskande klassens syn? Nog uppträder barnen från Frostmofjället under sin vandring precis så underdånigt, fromt och dugligt som de styrande skulle vilja ha underklassen? Men det vore naturligtvis väl mycket begärt, att en överklasskvinna med filantropiska och nationella böjelser — gift med en brukspatron och flottningsschef — skulle ha anlagt någon form av underklassperspektiv, när hon 1907 skrev boken om *Barnens* vandring 1867.

Den boken är tvivelsutan en barnboksklassiker och Margot Nilson ger många plausibla förklaringar till att så blivit fallet — hon aktualiserar t. o. m. verket genom hänvisningar till vår tids u-landsproblematik.

Pär Bergman

Eric O. Johannesson: *The Novels of August Strindberg. A Study in Theme and Structure.* University of California Press, Berkeley and Los Angeles 1968.

I Johannessons bok om Strindbergs romaner kämpar en analytisk och en syntetisk ambition

om herraväldet. Författaren har i flera fall kunnat ägna Strindbergs romaner ett intressant och berikande studium, men han har dessutom velat se dem i ett samlande perspektiv och teckna in dem i en utvecklingskurva. Det är dessa senare honetta ambitioner som i någon mån kan uppväcka läsarens kritiklusta.

Som ett ständigt återkommande motiv har författaren utpekad »the quest for identity, the ceaseless exploration of the self and the forces and things that condition its existence». Problemet är bara att denna samlade rubrik tenderar att bli alltför mångtydig och vag. Den litteräre protagonistens relationer till makrosociala och mikrosociala krafter, till religion, lagar, klassintressen, till föräldraauktoritet, erotik, vänskap, yrkesambition, allt detta och mycket därtill kan sägas falla under rubriken. En rubrik som inget utelämnar och inget förklarar.

En annan metodisk oklarhet ligger i själva texturvalet. Författaren gör ingen skillnad mellan öppet självbiografiska, fördolt självbiografiska och rena fiktionstexter. Tjänstekvinnans son, En dåres försvarstal och Syndabocken är enligt detta synsätt jämförbara storheter: de är alla romaner och bör betraktas som sådana. Jag skulle tro att författaren här uppträder i en i och för sig begriplig opposition mot den svenska stundbergforskningens ensidigt biografiska hållning. Ändå verkar det diskutabelt att som roman behandla självbiografien, som tillkom i öppen och uttalad motsättning till fiktionromanen.

Det är oklart vilka principer som egentligen väglett Johannesson vid texturvalet. Några, men långt ifrån alla, längre noveller i Svenska Öden och Äventyr samt Skärkarlliv bryts ur sina sammanhang och upphöjs till rang, heder och värdighet av roman. Å andra sidan utelämnas helt Legender och Götiska Rummen — »both of which add little to the development of the theme and are inferior works of literature». Här dikteras texturvalet av en estetisk värdering, som med nödvändighet måste vara subjektiv. Avgörande har väl varit att Götiska Rummen inte kunnat infogas under rubriken »quest for identity». Denna samhällskritiska och kalejdoskopiska bok saknar ett centralt medvetande i fokus.

Johannesson betraktar Strindbergs romaner som anhalter i en lång process av självterapi, som beskriver en kurva från nihilistiskt förkastande av en korrumperad värld till ett tillstånd av resignerat betraktande. Det är särskilt i texten som Ensam och Syndabocken som Johannesson finner denna senare attityd belagd.

Denna kurva kan te sig vacker men knappast övertygande. Strindbergs utveckling är ingen utveckling i egentlig mening, snarare ett pend-

lande mellan vissa konstanta attityder. Resignationen är aldrig annat än momentan. Efter de septembersvala stämningarna i Ensam urladdas åskmolnen över Svarta Fanor. Syndabocken erbjuder ett rastställe av humanitet och resignation, kanske på grund av diktarens nästan unika framgång att distansera huvudpersonen från sitt eget öde. Men efter Syndabocken skulle som bekant pendeln slå över igen.

Vad här har anförts riktar sig nästan uteslutande mot Johannessons samlade och syntetiserande grepp. Jag vill gärna understryka, att denna kritik inte på något sätt drabbar vad jag betraktar som det vägande i boken, nämligen de enskilda romananalyserna. Flera av dessa är fräscha och okonventionella i greppet samt mycket givande i analysen.

Särskilt givande finner jag läsningarna av Tschandala, I havsbandet, Inferno och Syndabocken. Utgående från ett uppslag av Hans Lindström studerar Johannesson Tschandala som en kriminalroman utan förbrytare och brott, ett i all sin enkelhet mycket fruktbart grepp. Genomgående och mycket beslutsamt söker han undvika en biografisk läsning. Inferno ser han som ett litterärt konstverk, en roman, och det är anmärkningsvärt vilka vackra resultat detta synsätt kan föra med sig.

Johannessons värderingar är balanserade, hans pedagogiska hållning är diskret och väl överlagd. Den ingernationella publiken har fått en nyttigt och lovvärd introduktion till romanförfattaren Strindberg.

Sven Delblanc

Thomas Winner: *Chekhov and his Prose*. Holt, Rinehart & Winston. New York 1966.

Under sin korta livstid (han dog 44 år gammal) hann Tjechov skriva över 600 berättelser och kåserier. Större delen tillhör hans medarbetarskap i den lätta pressen i början av 1880-talet; de sista åren nöjde han sig med ett par berättelser om året. Det är utvecklingen från pseudonymen Antosja Tjechonte till Anton Tjechov, från den bekymmerslöse humoreskörförfattaren till den banbrytande novellisten och dramatikern, en utveckling mot fördjupad människokunskap och personlig insikt, ökad medvetenhet om det ryska livets problematik, ett allt större berättartekniskt mästarskap. En kronologisk linje syns alltså passa bäst som underlag för en studie av novellisten Tjechov. Samtidigt kan den gängse modellen »liv och verk» lugnt läggas åt sidan: Tjechovs personliga liv förklarar mycket litet i berättelserna, själva lämnar de